

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173]](045)

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму*

У попередній статті було розглянуто ідеї В. Вернадського та французьких учених П. Теяра де Шардена й Е. Ле Руа щодо поняття Ноосфери, розвитку матеріального світу (біосфери) та Свідомості. У пропонованій статті ґрунтовніше проаналізовано питання ноосферного світогляду та впливу Розуму Людини на матеріальний світ.

Проблеми, які нещодавно видавалися суто академічними, у наші дні набувають підвищеної актуальності. Це стосується всього світу, який усвідомлює попри всі відцентрові сили, що роз'єднують людей, свою цілісність і потребу переходу на ноосферний шлях розвитку. Людству слід визнати, що його думки впливають на фізичний світ та є причиною масштабних проблем і катастроф (пожежі, повені, цунамі, війни, революції тощо), створюючи негативне інформаційне поле.

Ноосферний Світогляд

Академіка В. Вернадського та П. Теяра де Шардена цілком справедливо вважають фундаторами вчення про Ноосферу. Водночас варто визнати, що їхні концепції — це не лише загальні ідеї побудови вчення, яке реально формується в наші дні, а принципи буття, котрі слід осмислювати й розвивати! Передусім потрібно відповісти на запитання, що таке Ноосфера, чи існує вона як об'єктивне явище або є абстрактною категорією? Окрім того, слід одразу усунути непорозуміння, пов'язані з різнотлумаченням терміна "Ноосфера", в який різні автори вкладають різний сенс.

По-перше, Ноосферу можна визначити подібно до біосфери — як оболонку земної кулі, в якій основну роль відіграють перетворення речовини, енергії й інформації, пов'язані з діяльністю "Людини розумної".

По-друге, інший сенс, що зазвичай асоціюється з терміном "Ноосфера", відповідає її розумінню як проєкту, ідеалу, організації такої діяльності Людини на планеті, що була б у повному значенні слова розумною, скеровувала цивілізаційний розвиток в інтересах людства. Такий генезис насамперед має спиратися на гармонійне співіснування різних культур і народів, "квітує різноманіття" яких не менш важливе для стійкості Ноосфери, ніж різноманітність видів для біосфери. У цьому сенсі Ноосфера перебуває на стадії становлення й долає у процесі формування значні труднощі, виникаючи "у грозі та бурі".

Термін "Ноосфера" сповнив змістом і розвинув В. Вернадський. Основа його концепції

полягає в тому, що впливати на природу, змінювати біосферу слід особливо раціонально, думаючи не про сьогоденні зиски, а про майбутні наслідки. Надзвичайно важливим положенням є твердження ученого про те, що *біосфера Землі від початку формувалася як складна система, з великою кількістю видів організмів, кожен з яких виконував власну роль у загальній системі. Без цієї гармонії біосфера не могла б існувати взагалі, тобто її стійкість була одразу зумовлена її складністю.*

Обов'язковою умовою людської діяльності, за В. Вернадським, як і раніше, має залишатися сприятливий стан біосфери, адже Людина, як й інші живі істоти Землі, пристосована лише до тих природних умов, до тих сполучень природних агентів, у яких вона виникла й живе. В іншому середовищі, якісно відмінному від цього, люди жити не можуть. Біосфера, що сформувалась еволюційно як складова частина космічної організації матерії та з якою нерозривно пов'язана Людина, має бути збережена на благо цивілізації. Саме в цьому полягає сенс Ноосфери — не стихійне руйнівне втручання в природу, а науково обґрунтоване збереження на Землі умов для життя та щастя людства.

У 1944 р. вийшла у світ праця В. Вернадського "Декілька слів про Ноосферу", у якій учений у концентрованій формі виклав бачення еволюційно-історичного процесу, перспектив майбуття людства як космічного феномену. Науковець стверджував, що під впливом розвитку науки та пізнання біосфера має стати Ноосферою, тобто цариною Розуму, де панують закони Мудрості й Гармонії.

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2023. № 9. С. 3—10.

В. Вернадський вважав, що Ноосфера — це такий стан біосфери, в якому мають виявлятися Розум і керована ним праця Людини як нова, не відома раніше на планеті геологічна сила. Учений визначив кілька загальних умов, важливих для створення Ноосфери¹:

— людство має стати єдиним в економічному та інформаційному планах;

— Ноосфера — явище всепланетне, тому людство має дійти до цілковитої рівності рас, народів незалежно від кольору шкіри й інших відмінностей;

— Ноосфера не може бути створена до припинення війн між народами.

Очевидно, що Ноосфера у просторі значною мірою перекривається біосферою, але не тотожна їй. Темпи розвитку Ноосфери незрівнянно вищі за темпи змін біосфери.

Таку цілісну й завершену систему уявлень щодо "космізму життя" В. Вернадський сформулював у своїх творах вперше в історії людства, хоча зародки теорії біосфери й усвідомлення взаємозв'язку багатьох процесів у зовнішніх оболонках Землі можна знайти у працях попередників.

Окрім того, у масовій Свідомості є певне "езотеричне" уявлення про Ноосферу як "ментальне поле", в якому навколо Землі обертаються думки всіх людей. Такий погляд пов'язаний із міфологічним типом побутової Свідомості й не співвідноситься з науковим розумінням Ноосфери, вважають окремі дослідники. Проте саме таке уявлення є засадничим у давньоарійській філософії². Як доводять дослідження, саме в ментальному полі формуються мислеформи, згенеровані колективною Свідомістю, та визначають основні процеси, пов'язані з формуванням Ноосфери. Поява "Людини істинно розумної", такої, що усвідомила своє місце й призначення у Всесвіті, здатна бути володарем, а не рабом тваринних потреб, зможе змінити ментальність людства, здолати суперечності, що сьогодні роздирають його, та вийти з глобальних криз. За найоптимістичнішими прогнозами, уже за нинішнього рівня розвитку технології наша планета може прогодувати не менш як 25 млрд населення. Динаміка зростання кількості людства дає змогу передбачити стабілізацію цього показника в межах 10—15 млрд осіб.

Світогляд В. Вернадського, який виходить із того, що наука, релігія та філософія є трьома

фундаментальними й незалежними формами Розуму, кожна з яких призначено для розв'язання своїх завдань, важко вписувався в межі "єдино правильного" вчення діалектичного матеріалізму. Ідеї науковця стали доступними радянським читачам починаючи від кінця 1960-х рр., а головна праця, пов'язана з ноосферною проблематикою, — "Наукова думка як планетарне явище", написана 1936 р., — лише 1988 р.

Незадовго до смерті В. Вернадський виклав свої ідеї у статті "Декілька слів про Ноосферу" та сподівався зробити їх доступними широкому колу читачів, опублікувавши в газеті "Правда". Проте Й. Сталін дозволив оприлюднити працю лише в часопису "Успіхи сучасної біології". У 1980-х рр. ноосферний рух у СРСР став активно розвиватися.

У наш час ноосферні ідеї спираються на:

— науку, що знає межі застосування й розуміє відповідальність Людини за планету, на якій вона живе;

— релігійні переконання, які не суперечать даним науки, що надають загальні уявлення про Людину, її долю, правила поведінки та сенс існування у Всесвіті;

— давньоарійську філософію, що потребує ставити під сумнів усе заради встановлення істини.

Критичним моментом, що визначає трагізм ситуації, в якій сьогодні перебуває наша планета, є глибинний розрив між *технічними можливостями Людини та її моральним розвитком*. Це призводить до виникнення феномену, який можемо визначити як "ноофобію" — страх перед досягненнями науки та невіра у спроможність Людини знайти вихід із кризи.

Розрив між Розумом та Інтелектом — головна перешкода на шляху формування Ноосфери. Розум, як зазначалося, — це здатність творити Добро й Гармонію, знаходити етично виправдане вирішення проблем на основі здобутих наукою знань щодо природи. Розум не тотожний Інтелекту, адже передбачає здатність ефективно розв'язувати завдання, незалежно від етичного забарвлення. Процес формування ноосферного світогляду передусім і полягає в подоланні цього розриву.

Порушена проблема набагато ширша за питання зв'язків між наукою та релігією й зачіпає найглибинніші сфери людської поведінки, "базові міфи", які цю поведінку регулюють, незалежно від того, усвідомлює Людина чи ні, який міф нею керує.

Про взаємозалежність науки та релігії В. Вернадський зауважував: *"Якщо ми вдивимося в усю*

¹ Вернадский В. И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 376 с.

² Беляев И. Древнеарийская философия. Том 1. Москва : Фонд развития и поддержки следственных органов. 2004. 672 с.

історію християнства у зв'язку зі столітньою його суперечкою з наукою, то побачимо, що під впливом останньої розуміння християнства починає набувати нових форм і релігія підіймається на такі висоти та спускається в такі глибини душі, куди наука не може за нею слідувати. Як християнство не здолало науки в її сфері, але в цій боротьбі глибше визначило свою суть, так і наука в чужій їй сфері не зможе зломити християнську чи іншу релігію, але ближче визначить і зрозуміє форми свого ведення"³.

Ноосферний світогляд передбачає, що разом із правами Людини слід визнати і її обов'язки щодо світу, в якому вона живе. Ця концепція потребує загального усвідомлення факту, що неможливо жити без виконання головного завдання, поставленого Творцем перед Людиною від самого початку, коли "узав Господь Бог Людину і поселив її в Едемському саду, щоб обробляти та зберігати його".

Згідно з Біблією, Людина зазнала фіаско, оскільки нехтувала повчанням Творця й спокусилася перспективою стати "як боги, що знають добро і зло", замість того, аби чесно виконувати своє призначення — "зберігати та обробляти" спочатку свій сад, а відтак — свою планету й фізичний Всесвіт, який без Людини приречений на загибель. Саме цей факт став зрозумілим фізиком, які в середині ХІХ ст. відкрили другий закон термодинаміки — зростання ентропії в замкнених системах.

Протистояти цьому законі можуть лише благодатні енергії Творця, щодо яких Всесвіт може стати відкритою системою лише у разі усвідомлення Людиною її космічної ролі, а провідником цих енергій у світ є Розум і творчі здібності Людини.

Ноосферний світогляд головною аксіомою визнає особливу роль Людини у Всесвіті як істоти, наділеної Розумом і Волею, життя якої має сенс та призначення, а не є порожньою грою стихійних сил природи. Основні постулати світогляду не доводяться, як і догмати віри, але можна стверджувати, що постулат про виділену роль Розуму та його носія — Людини — у Всесвіті сумісний як із біблійним світобаченням, так і з висновками сучасної фізики. Для віри ж на першому місці стоять не "докази", а обрання саме тих поглядів, що якнайкраще відповідають якостям особи, котра вибирає свою віру.

Життя Людини, згідно з цим постулатом, не безглузде, а виводить її на шлях служіння

Творцеві, котрий не бажає знищення свого чудового творіння — Людини як охоронця не лише Едемського саду, а й усього Всесвіту, в якому вона є носієм Розуму, провідником Божественного Логосу у світ, без якого він приречений на "теплову смерть".

Розв'язання цієї проблеми потребує свідомого звернення до благодатних сил, які завжди нададуть допомогу Людині, якщо її прохання є щирим. Саме цей шлях відчиняє брами для нескінченного зростання й надає сили, аби втілити в життя настанову: "Будьте досконалими, як досконалий Батько ваш небесний" (Матф. 5:48) замість жалюгідної мрії "бути як боги", що реально перетворює Людину в "похитливу комаху", яка лише жере й паскудить.

Для досягнення цієї мети людству потрібне істинне "покаяння" — не лише переживання щодо власних гріхів, а й **"зміна функції Розуму", перетворення його на центральну частину Людини, що сполучає її з Творцем, одним з імен Якого є грецьке слово "Ноос" — Розум.**

Взаємодія Свідомості та матеріального світу

Тривалий час науковці не проводили дослідження Ноосфери й біосфери, проте наприкінці минулого століття ситуація змінилася. Вийшли друком сотні статей і десятки монографій, присвячених проблемі вивчення Свідомості, регулярно проводилися міжнародні конференції та з'їзди фахівців із багатьох наукових напрямів, зацікавлених у вивченні феномену Розуму. Отже, офіційна наука розпочала ґрунтовно досліджувати ці питання, зокрема вплив колективної Свідомості на матеріальний світ. Наприклад, відомий американський фізик-теоретик, доктор Е. Теллер⁴ у монографії "Наука і трансформація Людини" переконував читача: "Сучасна наука, що ігнорує Свідомість, вкинула Людство у глибоку потенційну яму, вибратися з якої майже неможливо для більшості людей, які нині живуть. <...> Свідомість, що є інформацією, яка поширюється з нескінченною швидкістю, може одночасно бути присутньою в нескінченній кількості місць у нескінченному космічному просторі. Урешті-решт, буде встановлено, що Свідомість є невід'ємною властивістю Всесвіту, здатною генерувати енергії, що згодом призводять до виникнення матерії. У результаті буде виявлено, що властивості матерії залежать від Свідомості".

³ Вернадский В. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 1989. 261 с.

⁴ Едвард Теллер (1908—2003) — американський фізик-теоретик, широко відомий як "батько водородної бомби".

Водночас британський професор Дж. Бом⁵ стверджував, що Свідомість є тонкою формою матерії й що поділ Всесвіту на живу та неживу матерії не має жодного сенсу: *"Навіть скеля в певному значенні жива, — наполягає професор Бом, — бо життя й інформація є присутніми не лише в матерії, а й в "енергії", у "просторі", у "часі", в "усьому Всесвіті. <...> Усе оточення живе. Те, що ми називаємо неживим, — абстракція"*⁶.

Ці думки поділяє К. Е. Уїлбер⁷ — американський філософ і письменник, якого називають Ейнштейном у сфері людської Свідомості. Він зауважував: *"Сфера матеріального існування є найменш фундаментальною, по суті, вона перебуває на набагато нижчому рівні, ніж життя, котре, зі свого боку, перебуває на нижчому рівні, ніж Свідомість, що за своєю природою менш фундаментальна, аніж духовне начало. Фізика є просто вивченням найменш фундаментальної сфери буття"*⁸.

Дослідження феномену Свідомості здійснюють численні науковці в різних країнах світу. Зокрема, співробітники лабораторії Принстонського університету (США) під керівництвом доктора Р. Нельсона вже десятки років вивчають вплив колективної Свідомості на матеріальну дійсність. Мета досліджень полягає в експериментальному доведенні прямого впливу людської Свідомості на матеріальний світ у глобальному масштабі. Передбачається, що узгоджена реакція людей на екстраординарні події може впливати на навколишній світ і це здатні зафіксувати відповідні пристрої, наприклад, генератори випадкових чисел (ГВЧ).

Експериментальна частина досліджень являє собою мережу комп'ютерів, постійно під'єднаних до інтернету. Кожний із них сполучено з невеликим приладом — генератором випадкових чисел. Він генерує числа так, що кожна наступна цифра жодним чином не пов'язана з поперед-

ньою. Це, по суті, швидкодійний електронний аналог звичайної монети. Замість орла та решки генератор, на основі квантових флуктуацій електронів, виробляє імпульси: плюс чи мінус. Ці імпульси перетворюються на 1 або 0, тобто в біти інформації, якими оперує машина. Біти можуть бути підраховані як числа, щоб давати добре відомий математичний розподіл випадкових чисел.

Сьогодні у світі використовують майже 75 генераторів ГВЧ. Кожен прилад видає пакети інформації зі швидкістю пакет на секунду, кожен з яких складається з 200 подій. Пакети надходять на головний комп'ютер у Принстон, де архівуються та опрацьовуються статистичними програмами. Усі 75 точок збирання інформації чітко синхронізовано в часі з допомогою спеціальної програми, що працює з особливо точним годинником.

Найбільш показовими подіями за весь період збирання інформації стали 11 вересня 2001 р. під час трагедії у США і момент землетрусу в Японії.

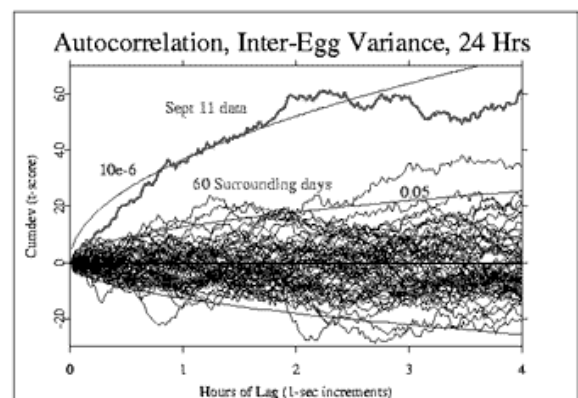

Рис. 1. Поведінка кумулятивних кривих у день теракту та в найближчі 60 днів

Рис. 1 надає уявлення про реакцію людства на події в Америці 2001 р. Кумулятивна крива (верхня лінія) демонструє реакцію приладів в усіх точках збирання інформації. Массив чорних ліній — це поведінка комп'ютерів за 60 днів до чи після вибуху. Усі чорні лінії згруповано біля нуля, який визначається рівним числом нулів або одиниць, згенерованих ГВЧ. Реакції пристроїв у дні до теракту перебувають усередині 5% області, утворюючи собою щось схоже на горизонтально розташований стовп диму. Різко відрізняється від них реакція 11 вересня — верхня крива, котру обчислювали усі 37 приладів наявної на той день мережі. Подальший аналіз виявив надзвичайно низьку ймовірність появи подібної кумулятивної кривої як простого випадку.

На рис. 2 наведено результати вимірів під час дев'ятибального японського землетрусу й

⁵ Девід Джозеф Бом (1917—1992) — учений-фізик, відомий працями у галузі квантової фізики, філософії та нейропсихології. Член Лондонського королівського товариства (1990).

⁶ Бом Дж. Общая теория коллективных переменных / пер. с англ. А. В. Ниуканена. Москва : Мир, 1964. 152 с.

⁷ Кеннет Ерл Уїлбер II (1949) — американський філософ і письменник, розробив теоретичні та практичні положення інтегрального підходу, метою якого є синтетичне об'єднання відкриттів, здійснених у таких різних сферах людської діяльності, як психологія, соціологія, філософія, містицизм і релігієзнавство, постмодерністські рухи, емпіричні науки, теорія систем, а також в інших галузях. У 1998 р. заснував Інтегральний інститут — дослідницький центр з вивчення наукових і соціальних питань у межах інтегрального та нередукціоністського підходу. Розробив підходи до інтегральної психології й інтегральної політики.

⁸ Проект Атман. Трансперсональний взгляд на человеческое развитие. Москва : АСТ, 2004. 320 с.

цунамі 11 березня 2011 р. Один із ГВЧ було встановлено в Університеті Мейдзі в Японії. Кумулятивна крива (верхня лінія) — це відхилення всесвітньої мережі з 75 датчиків. Нижня лінія — це реакція японського ГВЧ на те, що сталося. Час землетрусу позначено чорним квадратом у лівій частині горизонтальної чорної лінії.

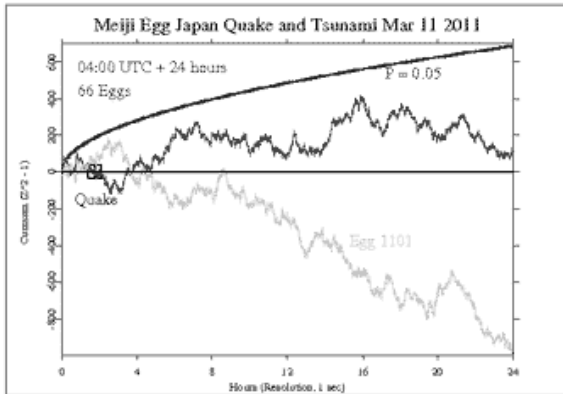

Рис. 2. Поведінка кумулятивної кривої (верхня лінія) та індивідуальної кривої для Японії (нижня лінія) у момент японського землетрусу та в наступні 24 години

Опрацюючи дані японського вимірювального пристрою, бачимо значне відхилення від нульової лінії упродовж 24 годин. Природно, що емоції японського населення були набагато сильнішими, ніж середні емоції планети загалом.

За багато років копітких досліджень науковці під керівництвом Р. Нельсона зібрали значний фактичний матеріал, який підтверджує думку, що у світі працює людське свідоме поле, яке прямо, без посередників, впливає на тонкі електронні устрої. Безумовно, поле впливає (якщо воно є) на все наше оточення, і ГВЧ його насправді відчуває. Причому у звичайному стані люди думають про різні речі, зайняті різними справами та вияв цього поля невідчутний, якщо воно різноманітне. Водночас якщо великі маси людей починають думати синхронно, то спричиняють ефект, який піддається вимірам. І якщо існує свідоме людське поле, то, ймовірно, існують і різноманітні впливи цього поля на реальність.

Ці дослідження мають глибоке значення для розуміння причин виникнення порядку або безладу на нашій планеті. Нині можемо припускати, що *причиною глобального насильства, агресії чи безладів є хаотичні або негативні думки багатьох людей*. Наприклад, *ідея джихаду*, святої війни проти невірних, яку палко підтримують мільйони людей в усьому світі, може не лише безпосередньо (наприклад, через терористичні дії), а також і побічно (впливом думки) порушувати соціальний порядок на планеті. Але якщо вона, за визначенням Ле Руа, Шардена,

Вернадського, Бома, Теллера та інших авторитетних учених, є живою, то соціальна напруженість у глобальній Свідомості цілком може спричинити природні катастрофи. **Біосфера Землі не витримує соціальної напруженості, породженої надмірним егоїзмом людства.**

Останніми десятиліттями ситуація настільки ускладнилася, що постало питання про фізичне виживання цивілізації. Висновок один: хочуть люди чи ні, але зобов'язані привести **глобальну колективну Свідомість у гармонію з природою**. Слід зрозуміти, що роз'єднаність людей і їхня концентрація лише на собі становлять причини всіх проблем. На думку доктора Е. Теллера, **"усе, що відбувається зовні, є віддзеркаленням того, що відбувається усередині нас. Ми повинні спочатку змінити самих себе, і тоді природно стануться відповідні послідовні зовнішні зміни"**.

Д. Бом зауважує, що **"потрібні величезні витрати енергії, аби вплинути на Свідомість усього людства"**. Розмірковуючи про можливе джерело такої енергії, професор стверджує: **"Зараз стало можливим для певної кількості індивідуумів, яких об'єднують загальні цілі та які можуть довіряти один одному, утворити єдину Свідомість, що діяла б як одне ціле. І якби десять чи сто осіб могли б дійсно бути як єдине ціле, то сила їхньої дії була б набагато вищою, ніж однієї Людини, а отже стане можливим пробудження Свідомості всього Людства. Наполеглива потреба цього нині цілком очевидна"**. Проте для досягнення цієї мети усім людям слід об'єднатися в позитивних думках і намірах. Іншого шляху немає!

Взаємодія Свідомості й матеріального світу сьогодні не є фантастикою: **Свідомість — це енергія в її найтоншій і найдинамічнішій формі**, що допомагає зрозуміти, чому наші фантазії, уявні образи, бажання та страхи впливають на реальні події.

Людина та матеріальний світ

З концепцій багатьох учених випливає, що всі негативні й руйнівні явища (війни, насильства тощо) породжені думками кожної Людини і щоб поліпшити ситуацію, кожен із нас має змінити спосіб мислення, від якого залежать наші дії.

Отже, людство думками формує негативне інформаційне поле, яке відповідно впливає на матеріальний світ, тому першорядним завданням є зміна негативного інформаційного поля на позитивне.

На основі вчення про біосферу В. Вернадського, Е. Ле Руа, П. Теяра де Шардена та інших учених сформувався передумови для розв'язан-

ня проблем відносин Людини з матеріальним світом. В. Вернадський, зокрема, під біосферою розумів "сферу існування живої речовини, особливу оболонку, котра складається з кількох геологічних, тобто земних, оболонок: твердої кори вивітрювання, рідкої гідросфери (вода), тропосфери (нижня частина атмосфери) і, ймовірно, стратосфери (верхні шари атмосфери), котрі зорганізовані живою речовиною"⁹. З урахуванням потужності кожної з оболонок можна вважати, що максимальна товщина біосфери сягає 30—40 км. З огляду на розміри Землі, це тонка "плівка" на її поверхні, котра, утім, визначає характер перебігу багатьох процесів. Не випадково В. Вернадський зазначав: "По суті, біосфера може розглядатися як частина земної кори, котра опанована трансформаторами, які переводять космічні випромінювання в дієву земну енергію — електричну, хімічну, механічну, теплову тощо"¹⁰.

Отже, біосфера, у структурі якої з'являється Людина, стає чимось іншим. Чим саме? У пошуках відповіді на це запитання, В. Вернадський дійшов висновку, що виникнення Людини знаменує нову геологічну добу в історії Землі — період, який геологи називали Геологічною ерою. Це новий стан людства, за якого воно трансформується в геологічну силу, що змінює структуру нашої планети.

"Те саме геологічне явище, — зазначав В. Вернадський у статті "Декілька слів про Ноосферу", — у 1930 р. було виражено інакше, на мій погляд, чіткіше. Французький математик і філософ Е. Ле Руа та палеонтолог-геолог П. Тейяр де Шарден, виходячи з уявлень про біосферу як про особливу геологічну оболонку Землі, дійшли висновку про те, що біосфера в наш історичний момент геологічно швидко переходить у новий стан — Ноосферу, тобто в такий стан, в якому мають виявлятися Розум і керована ним робота Людини як нова, небувала на Планеті геологічна сила".

Водночас між ідеями французьких учених і концепцією феномена Ноосфери українського мислителя є суттєві відмінності. За П. Тейяром де Шарденом, "Ноосфера — один з етапів космогенезу, особливий стан Універсуму, який своїм центром має Бога, і складається з таких оболонок:

- біосфера (жива оболонка Землі);
- Ноосфера (мислездатна оболонка планети);
- христосфера (сфера наявного у світі Христа, який любить і перетворює Універсум);

— теосфера (сфера божественного в Космосі).

Універсум розвивається за законами, проходячи певні стадії:

- біогенез (виникнення та еволюція живого);
- антропогенез (становлення Людини);
- ноогенез (розвиток мислездатної матерії);
- христогенез (розвиток Христа в речах).

На кожному з цих етапів відбувається специфічний розвиток: спочатку віталізація, тобто виникнення форм життя, далі — інтеріоризація (виникнення психізму), колективізація (усвідомлення спільнотності існування людей), планетизація (перетворення людства в надорганізм) і, нарешті, аморизація, або злиття в точці Омега Любові абсолютної й особистої, Людини та Христа".

Людина, на думку П. Тейяра де Шардена, увійшла у світ нечутно, непомітно. З усіх революцій, котрі пережила наша Земля, найдивнішою і найвеличнішою було виникнення психозою — ери людського Розуму. Ймовірному космічному спостерігачеві, наприклад, марсіанину, зауважував філософ у праці "Феномен Людини", "першою особливістю нашої планети видалася б не синь її морів чи зелень її лісів, а фосфоресценція думки". Тому закономірно, що початок формування Ноосфери науковець пов'язував із першими кроками антропогенезу, з виділенням гомінід із тваринного царства. Тому для П. Тейяра де Шардена антропогенез і Ноосферогенез практично збігаються.

В. Вернадський реалізував інший підхід до Ноосфери, основу якого становлять такі фундаментальні припущення:

- життя є феноменом космічним, а не суто земним;
- формою існування земного життя є біосфера;
- Людина є закономірним і необхідним породженням земного життя;
- жива речовина (у тому числі Людина) здатна визначати перебіг і спрямованість геологічних та космогенетичних процесів¹¹.

За В. Вернадським, еволюційний процес набув особливого геологічного значення, оскільки створює нову геологічну силу — наукову думку соціального людства: "Ми саме переживаємо її яскраве входження в геологічну історію планети, — наголошував учений. — В останні тисячоліття спостерігається інтенсивне зростання впливу однієї живої речовини — цивілізованого

⁹ Вернадський В. И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 376 с.

¹⁰ Там само.

¹¹ Крисаченко В. Стратегія виживання виду Homo sapiens. Філософська і соціологічна думка. 1992. № 10. С. 10—50.

людства — на зміну біосфери. Під впливом наукової думки та стану людської праці біосфера переходить до нового стану — у Ноосферу¹².

Отже, у генезисі людства простежуємо не лише природну закономірність, а й природний смисл, що полягає в кардинальному посиленні впорядкованості світу. Наразі можна з певністю вести мову про те, що Ноосфері, за В. Вернадським, ще належить реалізуватися, принаймні нині виразні лише окремі з її елементів. Водночас спрощенням було б приписувати вченому погляд на Ноосферу як на нездійснений, ідеальний стан. Ні, Ноосфера — це процес трансформації біосфери, перехід її в якісно інший стан, котрий, зрозуміло, не може відбутися раптово, а може й не відбутися взагалі. В. Вернадський зазначав: "Можна вважати, що в межах 5—7 тис. років, дедалі зростаючи в темпах, відбувається безперервне створення Ноосфери та міцно — в основному без руху назад, але із зупинками, які стають дедалі меншими — відбувається зростання культурної біогеохімічної енергії людства"¹³.

Ноосфера — це царство Розуму. У такому контексті її розглядав В. Вернадський, вона суголосна з тисячолітніми пошуками "ідеального суспільства", мріями про "золоте століття" в історії людства. Але це не стан, а процес творення, тому Ноосферу можна й треба будувати вже нині. Науковець постійно наголошував, що для зміцнення Ноосфери важлива не лише наукова робота, створення нових центрів пізнання, енергійне поширення та поглиблення народної освіти, а й формування демократичних і соціальних організацій людей, тобто проведення роботи, яку не обмежують ані національні, ані державні кордони, — **роботи з досягнення всепланетного єднання людей**.

Слід наголосити, що для В. Вернадського Ноосфера постає і як окреме природне тіло, і як особливий стан біосфери. Це означає, що поза біосферою мрії про Ноосферу є абсурдними, а тому стійкий розвиток людства може відбуватися лише за умови збереження ідентичності біосфери.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 20 жовтня 2023 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 347.781.031:347.121.2](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2023.10(327).9-19

Михайло Онищук,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Лариса Татарінова,
старша наукова співробітниця
відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: larysa@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Авторське право: боротьба з піратством і плагіатом у цифрову добу (морально-психологічний аспект)

У статті розглянуто особливості дотримання законодавства у сфері авторського права у цифрову добу. Зауважено, що в інтернет-мережі з'являється дедалі більше сторінок із вільним доступом до творів, авторські та майнові права на які належать видавцям чи окремим авторам. Практика використання безоплатного вмісту у видавничому світі набула поширення задовго до цифрової революції, зокрема й до появи інтернету.

Акцентовано на головній проблемі, з якою сьогодні стикається видавничий сектор: піратський вміст і продукти створюють пряму конкуренцію видавництву та гальмують розвиток інтелектуальної власності. Підсумовано, що рівень піратства у видавничій галузі відчутно зріс упродовж останніх чотирьох років, особливо після перших карантинів пандемії COVID-2019. Станом на травень 2020 р. піратство у видавничій сфері перевищувало кіноіндустрію та стало другим за обсягом медіасектором цифрового піратства після телебачення.

¹² Вернадский В. И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 376 с.

¹³ Там само.